

Erazm Jerzmanowski (Erazm Józef Jerzmanowski h.Dołęga) (ur. 2 czerwca 1844 w Tomisławicach w Kaliskim, zm. 7 lutego 1909 w Prokocimiu, Kraków) – powstaniec styczniowy, żołnierz, przemysłowiec, mecenas, działacz społeczny i filantrop zwany „polskim Noblem”. Syn Franciszka i matki Kamili z Kossowskich, wnuk Jana Pawła – płk. wojsk Księstwa Warszawskiego, towarzysza Napoleona na Elbie.

Po ukończeniu szkoły średniej w Warszawie wstąpił do Instytutu Politechnicznego w Puławach, skąd udał się wraz z innymi studentami do powstania 1863 r. Walczył u boku gen. Mariana Langiewicza, a po upadku powstania został internowany w Galicji i osadzony w twierdzy w Ołomuńcu.

Po zwolnieniu wyjechał do Paryża i podjął studia w Szkole Wyższej Polskiej na Montparnasse (1864), a następnie (w uznaniu zasług dziada) w Szkole Inżynierii i Artylerii Wojskowej w Metz. Walczył z Prusami w wojnie 1870 r., po klęsce Francji wyjechał do Stanów Zjednoczonych, gdzie zajmował się sprawami gazyfikacji i produkcją karbidu. Jerzmanowski nazwany został „człowiekiem, który oświecił Amerykę”. Przyczynił się do założenia kompanii gazowych w Nowym Jorku i przez 13 lat nią kierował. Założył kompanie gazowe w Chicago i w Baltimore, wybudował fabryki gazu w Indianapolis i wielu innych miastach USA. Przez 23 lata był jednym z najwybitniejszych kierowników wysoko rozwiniętego przemysłu gazowego w Stanach Zjedn., dorobił się wielkiego majątku i zyskał uznanie sfer przemysłowych i fachowców. W tym czasie Jerzmanowski posiadał trzecią co do wielkości fortunę w Stanach Zjednoczonych, a pierwszą wśród Polonii. Hojnie popierał Polonię amerykańską, a zwłaszcza jej działalność oświatową. Przeznaczał duże sumy na finansowanie działalności naukowej, kulturalnej i oświatowej wśród emigracji. Opiekował się emigrantami, w Nowym Jorku zbudował kościół katolicki, utrzymywał Czytelnię Polską, brał udział w działalności Związku Polskiego w St. Zjednoczonych, kierując w utworzonym w 1886 r. Komitetem Centralnym Dobroczynności. W dowód uznania tak wielu zasług, odznaczony przez papieża Leona XIII w roku 1889 Komandorią Krzyża św. Sylwestra (Order nosi również nazwę Orderu Złotego Rycerstwa, czyli Złotej Ostrogi). E. Jerzmanowski był pierwszym człowiekiem na kontynencie amerykańskim, który otrzymał tak wysokie odznaczenie papieskie.

W 1896 roku powrócił ze znaczną fortuną do kraju. Osiadł w Galicji, gdzie zakupił majątek w Krakowie - Prokocimiu. Nie zaprzestał swojej działalności charytatywnej. Wspomagał materialnie chłopów, w szczególności rodziny wielodzietne. Znane są przypadki kiedy potrzebujących obdarowywał działką ziemi lub materiałem na budowę domu. Wspierał Muzeum Narodowe w Raperswilu i Skarb Narodowy, ufundował wawelskie witraże autorstwa Mehoffera. Przeznaczał subwencje dla Banku Ziemińskiego w Poznaniu, Kasy im. Mianowskiego i ochronki imienia jego rodziców w Warszawie, gimnazjum w Cieszynie, szkoły w Białej, Tow. Wzajemnej Pomocy Uczestników Powstania 1863. Duże wsparcie na cele dobroczynne otrzymał również Adam Chmielowski – św. Brat Albert.

Zmarł w swoim majątku w 1909 r. i pochowany został na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie w powszechnie znanym ze względu na artystyczną wartość grobowcu, którego autorem jest znakomity rzeźbiarz Wacław Szymanowski.

Na mocy jego testamentu Akademia Umiejętności w Krakowie otrzymała 1 200 000 koron (365 kilogramów złota) na utworzenie Fundacji im. Erazma i Anny Jerzmanowskich. Zgodnie z zapisem, nagrodę mógł otrzymać tylko Polak i katolik, pochodzący z przedrozbiorowych terenów Polski, naukowiec, twórca kultury lub społecznik. Nagrody wypłacano corocznie –

stypendia w wysokości czterdziestu tysięcy koron każda. Suma ta pozwalała na swobodną pracę twórczą przez wiele lat. W okresie międzywojennym suma ta zdevaluowała się do kwoty ok. dziesięciu tysięcy złotych i przyznawanie jej nie zawsze było możliwe corocznie. Laureaci wybierani byli przez Polską Akademię Umiejętności.

Wyróżnienie to otrzymali:

- 1915 kardynał Adam Stefan Sapieha, metropolita krakowski
- 1916 Henryk Sienkiewicz
- 1917 Antoni Osuchowski
- 1918 Napoleon Cybulski
- 1919 Ignacy Paderewski
- 1920 Oswald Balzer
- 1921 Emil Godlewski
- 1922 Józef Tretiak
- 1923 Benedykt Dybowski
- 1924 Stanisław Smolka
- 1925 Tadeusz Browicz
- 1926 Jan Kasprowicz
- 1927 Siostra Samuela felicjanka
- 1928 Stanisław Zaremba
- 1931 Władysław Abraham
- 1935 ks. Waław Bliziński
- 1938 Aleksander Brückner

Dnia 17 marca 1989 r. powstało w Krakowie - Prokocimiu Towarzystwo Przyjaciół Prokocimia im. E. i A. Jerzmanowskich, stawiając sobie za jedno z głównych celów przypomnienie zasług E. Jerzmanowskiego, zwanego przez potomnych „polskim Noblem”, największym z zapomnianych filantropów XIX i XX wieku.

W 2008 r. wobec zbliżającej się setnej rocznicy śmierci Erazma Jerzmanowskiego Polska Akademia Umiejętności podjęła starania o reaktywację Nagrody im. Erazma i Anny Jerzmanowskich. Zainteresowanie ideą przejawiał Marszałek Województwa Małopolskiego Marek Nawara. Efektem rozmów było podpisanie umowy o reaktywacji „Nagrody Polskiej Akademii Umiejętności im. Erazma i Anny Jerzmanowskich pod patronatem Województwa Małopolskiego”. Zarząd Województwa Małopolskiego zobowiązał się do sfinansowania Nagrody w wysokości 100 tysięcy złotych. Intencją jest aby Nagroda mogła być przyznawana każdego roku. Pierwszym Laureatem odnowionej Nagrody została – w uznaniu swojej działalności humanitarnej – pani Janina Ochojska-Okońska.

Bibliografia

1. PSB, t. XI, 1964-65, s. 178-180.
2. Wikipedia
3. Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, t.12, 2002.